

Розвиток кооперативної та економічної освіти на західноукраїнських землях у 1848–1918 роках

Голубка М.М.

викладач вищої категорії
Львівського кооперативного коледжу економіки і права

У статті досліджено розвиток кооперативної та економічної освіти на західноукраїнських землях у період 1848–1918 років. Виявлено загальну сутність економічної освіти та високу значимість її якості, яка проявляється в інвестиційній, підприємницькій активності, рівні зайнятості населення, ефективності державного управління тощо. Вказано на значення економічної освіти для розуміння можливостей самореалізації людини як економічно активного члена суспільства. Визначено характерні риси і трансформаційні процеси кінця XIX–початку XX століття на теренах західноукраїнських земель, які визначали середовищі умови розвитку економічної освіти населення. Звернено увагу на ототожнення економічної освіти з господарською культурою, що включає необхідність урахування суспільних інтересів. З огляду на значну роль кооперативного руху для формування тогочасної економічної освіти населення, згадано окремих економістів-мислителів та їхні напрацювання щодо переваг даної форми організації господарської діяльності.

Ключові слова: кооперативна освіта, економічна освіта, західноукраїнські землі, господарська культура, кооперативний рух, професійне шкільництво, товариство «Просвіта».

Голубка М.М. РАЗВИТИЕ КООПЕРАТИВНОГО И ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ЗАПАДНО-УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ В 1848–1918 ГОДАХ

В статье исследованы развития кооперативного и экономического образования на западноукраинских землях в период 1848–1918 годов. Выявлена общая сущность экономического образования и высокая значимость его качества. Определены трансформационные процессы конца XIX–начала XX века на территории западноукраинских земель, которые определяли условия среды развития экономического образования населения. Проанализирована институциональная основа развития экономического образования, что доказывает ведущую роль институтов самоорганизации, в частности общества «Просвита». Указано на характерные черты развития экономического образования на западноукраинских землях с ориентацией на национальные ценности, самоорганизацию, создание коопераций, распространение профессиональных школ, что стало предпосылкой для дальнейшего развития системы высшего экономического образования.

Ключевые слова: кооперативное образование, экономическое образование, западноукраинские земли, хозяйственная культура, кооперативное движение, профессиональное школьничество, общество «Просвита».

Holubka M.M. COOPERATIVE EDUCATION DEVELOPMENT OF ECONOMIC EDUCATION IN WESTERN UKRAINE IN 1848–1918 YEARS

Cooperative education development of economic education in Western Ukraine in the period 1848–1918 were studied. The general essence of the economic education and importance of its high quality was identified. The transformation processes in the late XIX–early XX century in Western Ukraine defining environmental conditions of economic education were determined. The institutional framework of economic education was analyzed that the leading role of institutions of self-organization including the society «Prosvita» was proved. Typical features of economic education in Western Ukraine with a focus on national values, self-organization, creation of cooperatives, distribution of professional schooling were founded, what are the prerequisites for the further development of higher economic education.

Keywords: cooperative education, economic education, Western Ukraine, economic culture, cooperative movement, professional schooling, association «Prosvita».

Постановка проблеми. Розвиток кооперативної та економічної освіти на західноукраїнських землях другої половини XIX–початку XX століття є важливим об'єктом досліджень. Даний період розкриває особливості розвитку підконтрольних Австро-Угорщині українських територій, яка реалізовувала більш лояльну політику соціокультурного розвитку, аніж Російська імперія. Це дало змогу розвинути

достатньо цілісний соціетальний простір з утворенням, хоч і не на тривалий період часу, Західноукраїнської народної республіки.

Для будь-якого суспільства рівень економічної освіти є ознакою його інтелектуальності та можливостей подальшого розвитку. Фахівці економічного профілю, як правило, є провідними владними діячами, активними агентами впливу на фінансово-економічну ситуацію в

країні. Тому цілісний розвиток національної освітньої системи має орієнтуватися на історичні особливості формування її економічної складової, поглиблюючи позитивні аспекти та нівелюючи негативні. Актуальність обраної теми дослідження підтверджує необхідність наукових обґрунтувань пріоритетів удосконалення якості економічної освіти в Україні з розумінням ретроспективних основ її формування в розрізі різних часових періодів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Тематика розвитку кооперативної та економічної освіти в Україні на західноукраїнських землях другої половини XIX–початку XX століття є мало поширеною серед українських дослідників економічного профілю та більш часто попадає у фокус науковців-педагогів. Загальні теоретико-методологічні засади розвитку економічної освіти поглиблюють такі українські вчені, як В. Андрущенко, Б. Гершунський, Л. Заглинська, М. Згуровський, В. Ільїн, В. Кремень, В. Луговий, О. Лукомська, Н. Ничкало, Г. Товканець та ін. Ретроспективні особливості розвитку економічної освіти розглянуто в працях таких науковців, як О. Вербова, В. Вісин, З. Гіперс, С. Голубка, С. Злупко, І. Зуляк, К. Кондратюк, І. Потапюк, Л. Потапюк та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у розвитку кооперативної та економічної освіти західноукраїнських земель періоду 1848–1918 року з трансформацією виявлених процесів на сучасні умови розвитку вітчизняної освітньої системи.

Мета полягає у такому:

- виявлення середовищних умов розвитку кооперативної та економічної освіти на теренах західноукраїнських земель періоду 1848–1918 років;
- розкриття загальної сутності кооперативної та економічної освіти та важливості покращення її якості в Україні;
- виділення найбільш показових ознак тогочасної економічної освіти з проявами господарської і коопераційної культури, професійного шкільництва, позашкільної торговельної практики, профільної видавничої діяльності;
- характеристика діяльності провідних громадських інститутів кінця XIX – початку XX століття щодо формування економічної освіти населення – «Просвіти», «Сільського Господаря» та ін.

Виклад основного матеріалу. Кооперативна та економічна освіта на сьогодні стає

актуальним предметом досліджень українських науковців у силу значних прогалин у забезпеченні її якості. При достатніх обсягах підготовки фахівців-економістів залишається працедефіцит професійних кадрів у галузях фінансового менеджменту, обліку і аудиту, страхування, інтернет-торгівлі та інших. Це дуже негативно, адже висока якість економічної освіти має значний потенціал позитивного впливу на розвиток економіки і підприємництва. Як пишуть Л. Заглинська та О. Лукомська, він розкривається у: підвищенні ефективності інвестицій не лише в освітню, а й у інші галузі економіки; залученні працездатного населення до розвитку підприємництва та набуття нових рис підприємливості з метою збільшення кількості підприємств малого і середнього бізнесу; збільшенні самозайнятості осіб у галузях та сферах національної економіки; підвищенні конкурентоспроможності українського населення на міжнародних ринках праці, його впевненості в ефективній зайнятості, реалізації можливостей та побажань кожної людини, що сприятиме, в свою чергу, встановленню прогресивного громадянського суспільства [1, с. 73-74]. Чи не центровим завданням економічної освіти є розуміння можливостей самореалізації особи як економічно активного члена суспільства, здатного свідомо долучатись до економічного життя країни [2, с. 183]. Таким чином, у структурно-функціональному розрізі економічна освіта покликана не лише формувати відповідні знання, але й застосовувати їх на благо суспільного розвитку.

Історія кооперативної та економічної освіти на західноукраїнських землях у кінці XIX – на початку XX століття, як пишуть Л. та І. Потапюк, характеризувалася зародженням і традиціями громадівської самопомогі в побуті українського народу, виникненням перших споживчих товариств, кредитових спілок, кооперативного руху, їхньої боротьби з лихварством і темнотою [3, с. 6]. Економічна освіта часто декларувалася як господарська культура, що підкреслювало її суспільну основу з урахуванням інтересів інших осіб. Варто розуміти, що на цей час лише близько 25% галичан були письменними. Населення, особливо міщани, піддавались жорсткій системі збору податків за участі так званих ексекторів. Того часний житель важко розумів необхідність сплати зборів і платежів, не отримуючи натомість належних суспільних вигід і можливостей розвитку, як це ми маємо сьогодні. Кінець XIX століття, окрім того, ознаменувався адап-

тацією населення до скасування кріпосного права та фактичною побудовою нової системи відносин, що все більшою мірою базувалася на принципах взаємоузгодженості і мінімізації примусу. Досліджуваний період був важливим прогресивним етапом для промисловості, розвитку машинобудування, нафто- і вугледобування. Тобто суспільство отримало шанс реагувати на глобальні і локальні прогресивні виклики, розвиваючи інтелектуальне середовище місцевого (не завжди суто українського) походження.

Окрім стратегічно важливих перемін, розвиток кооперативної та економічної освіти західноукраїнських земель періоду 1848–1918 років здійснювався в умовах специфічних суспільно-економічних трансформацій. По-перше, це період розвитку кооперативного руху, що є важливим індикатором рівня господарської культури населення, зокрема селян. Передумовою розвитку кооперацій було прийняття Австро-Угорщиною закону про заробітково-господарські спілки 1873 року. Його метою було запобігання банкрутству дрібних товаровиробників. Фактично даний закон регламентував обов'язковість розвитку кооперацій на території всієї імперії. Таким способом уряд прагнув стимулювати податкові надходження до крайового бюджету.

Інституційну основу розвитку економічної освіти населення підсилювала діяльність товариств «Просвіта» (1868 року створення), «Рідна школа» (1881 року створення). Дані структури хоч і були більшою мірою культурно-просвітницького спрямування, підсилюючи мету об'єднання українських земель «від Карпат до Кубані», проте їх діяльність була важливою з позиції формування певного світоглядного рівня населення, необхідного для розуміння необхідності економічних знань, пріоритетів економічного розвитку західноукраїнських земель – у єдності та протиставності до територій колонізаторів. У склад керівних органів таких товариств хоч і входило багато правників, художників, істориків, письменників та літераторів, проте лідерами тут були і педагоги. Це були важливі осередки комунікацій інтелектуалів з формуванням власного бачення розвитку. Особливо значимою була «Просвіта», яка через 20 років діяльності змінила своє основне культурно-просвітницьке призначення на освітньо-економічне та почала активно здійснювати економічну діяльність, інтенсивно пропагуючи кооперацію [3, с. 10]. З 1906 по 1912 роки її представники організували 15 кооперативних

курсів, курси вищої освіти, сприяли розвитку шкіл, у тому числі господарської в Угерцях Винявських (нині – село Зелений Гай на Львівщині), заснували Торговельну школу у Львові 1911 року [4]. Іншими ініціативами «Просвіти» були (це не весь перелік) [5; 6; 7, с. 153]:

- створення «Товариства взаємних обезпечень «Дністер» у Львові», яке в кінці 1907 року нараховувало 213943 поліси у 3733 громадах на загальну суму 218043491 корон з преміальним фондом 2159903 корон і з резервним фондом у 1000000 корон, утримуючи в краї тисячу агентств;

- створення Товариства взаємного кредиту «Віра» у Перемишлі 1894 року;

- створення «Краєвого Союзу кредитового» у Львові 1898 року, до якого вже в 1899 році вступило 230 членів, а його статутний фонд становив 11236754 корон, сума наданих позик українським інституціям складала 21700 корон;

- створення «Краєвого Союзу ревізійного» та «Краєвого Союзу Господарсько-молочарського» у 1904 і 1907 роках з центром у Львові;

- створення «Народної Торгівлі» або «Союзу Торгівельного» 1908 року, яка володіла філіями у 14 місцевостях і щорічно проводила одномісячний курс навчання для 12 практикантів;

- створення товариств «Сільський Господар» і «Руська Щадниця» в Перемишлі у 1904 і 1905 роках.

Загалом, як подає І. Зуляк, у кінці 1908 року нараховувалося 227 господарських товариств, підтриманих «Просвітою», в тому числі 168 кредитних, 21 торговельних, 10 промислових, 10 рільничо-господарських, 9 молочарських та 9 інших типів [7, с. 153]. Товариство використовувало практику вчителів-інструкторів, які їздили в різні поселення, пропагуючи провідні економічні ідеї того часу. У ході своєї освітньо-економічної діяльності організація значно активізувалась, досягнувши значних успіхів

Важливу роль у розвитку кооперативної та економічної освіти того часу відіграло також економічне товариство «Ревізійний Союз Українських Кооперативів» (РСУК), зокрема в його структурі «Народна Торгівля» (перший український кооператив), «Сільський Господар», «Маслосоюз», «Центросоюз», «Центробанк» та ін. Варто відзначити, що «Сільський Господар», утворений 1899 року, організовував навчання відібраних галичан за кордоном. Узагалі дана структура набула значного розвитку після 1909 року, маючи достатню мережу

філій та понад 25 тис. членів. Дана профільна структура відігравала значну роль у формуванні економічної освіти осіб, котрі займались сільським господарством, розвиваючи таким чином професійне шкільництво. З досліджень науковців Л. та І. Потапюк, найважливішими напрямками роботи товариства були: створення різних виробничих і господарських спілок; пропаганда сільськогосподарських знань серед населення; організація читалень, бібліотек, сільськогосподарських і промислових шкіл; проведення з'їздів, курсів і виставок; налагодження роботи зразкових господарств, дослідних станцій; посередництво при купівлі землі, штучних добрив, реманенту, збуті сільськогосподарських продуктів, видання тижневика «Господарська часопись», брошур із серії «Бібліотека сільського господаря» [3, с. 10].

Важливу функціональну роль відіграв перший український кооператив «Народна торгівля», створений 1883 року. За перший рік діяльності кількість його членів зросла з 64 до 700 осіб. Членство в такій установі було відмінною можливістю не лише практичного застосування економічних знань, але й покращення їх рівня. Як писав І. Франко у своїх економічних працях, будучи добре обізнаним в особливостях торговельно-бізнесової діяльності того часу, кооператив посів провідне місце в галицькому купецькому світі, є цілком конструктивно-спроможною організацією, має торговельні стосунки з мережею сільських крамниць; це корисне товариство заслуговує найкращого розвитку [8].

Варто розуміти, що функціонування організаційних структур мало як прямий, так і опосередкований вплив на розвиток економічної освіти в регіоні. З одного боку, вони слугували осередками формування фінансово-економічної грамотності населення, організації системи зв'язків осіб з відповідними потенційними задатками. З іншого боку, такі структури розвивали освітню інфраструктуру, давали доступ навіть малограмотному населенню до економічного знання, з можливістю його застосування у побуті та на перспективу у власній господарській діяльності. Також вони мали виняткове інституціональне значення, засвідчуючи спроможність населення до самоорганізації, розвитку й адаптації до прогресивних викликів.

Висока інституційна організація розвитку економічної освіти на західноукраїнських землях вилилась у проведення 1909 року Першого Всеукраїнського просвітньо-економічного конгресу, основним організатором якого було товариство «Просвіта». Даний конгрес проходив у

Львові і налічував понад 750 учасників з усієї України. Як пише І. Зуляк, основним завданням цієї наради було критичне осмислення й оцінка результатів діяльності, знаходження шляхів і методів поліпшення економічного стану українського селянства; участь у конгресі всіх верств населення свідчила про зацікавленість змінити існуючі соціально-економічні порядки на селі, що сприяло б значному піднесенню економіки Східної Галичини та відповідно зростанню матеріального добробуту українців [7, с. 157-158]. Такий захід свідчить про достатній рівень економічної освіти як залучених у відповідні господарські процеси осіб, так і готовність інших членів соціуму розвивати відповідні навички. Така непересічна подія, безумовно, не лишилась непоміченою як у самому суспільстві, так і на вищому рівні, позиціонуючи західноукраїнські землі як активних економічних агентів європейського масштабу.

Розвиток економічної освіти того часу забезпечували численні науково-дослідні друковані матеріали. Окрему «лінію» в них формувала ідея кооперативного руху. Її обстоювали в своїх працях численні галицькі діячі досліджуваного періоду:

– Волошин Августин, який у виданні «Наука», інших працях доводив переваги кооперативів, а також домігся введення на Закарпатті кооперативних законів, які захистили девальвовані після приєднання краю до Чехословацької республіки вклади закарпатських кооперативних спілок у будапештських банках [9];

– Коренець Денис, який активно пропагував і втілював в життя моделі ступеневої торговельно-кооперативної освіти, вивчав відповідний зарубіжний досвід, аналізував економічні, соціально-культурні, демографічні чинники і напрямки їх розвитку [10];

– Дзерович Юліан, який сам був членом священничого кооперативу «Власна допомога», видавничого кооперативу «Мета», доголітнім членом Надзірної ради торговельно-промислового кооперативу «Достава», що займався виробництвом і постачанням церковних речей; Дзерович добре розумів велике значення кооперації для виховання почуття відповідальності і сили національної спільноти, адже, працюючи в кооперації, пересічна людина перестає думати тільки про себе, а думає про загальне, тоді людина стає громадянином [11, с. 10];

– Коберський Карл, який був редактором кооперативного журналу «Кооперативна Республіка» та інших видань РСУК;

– Павликовський Юліан, який, наголошуючи на вагомій ролі кооперації в українському суспільстві, закликав до створення нових кооперативних осередків у повіті та на території краю з метою зміцнення українського елементу в містах та незалежнення від польської кооперації [12, с. 54];

– Смаль-Стоцький Степан, який розкривав історичні аспекти економічного розвитку Буковини (праця «Буковинська Русь» 1897 року), був редактором газети «Руська Рада» і співредактором газети «Буковина» та пропагував ідеї кооперативного руху;

– Храпливий Євген, який був редактором журналу «Господарсько-кооперативний часопис», інших видань пізнішого періоду та автором численних праць з питань поширення сільськогосподарських кооперацій;

– Євген Олесницький, який входив до редакційної колегії часопису «Діло», часто публікував там свої статті, що містили професійний аналіз економічних відносин в краї [13].

Загалом, аналіз економічної, політичної, психологічної, педагогічної літератури того часу свідчить, що багато вітчизняних та зарубіжних філософів, педагогів, економістів вбачали у духовно-моральних аспектах ринкових відносин засоби не лише підвищення ефективності виробництва, а й морального удосконалення людей [14].

Серед характерних ознак формування економічної освіти на західноукраїнських землях досліджуваного періоду важливо акцентувати увагу на розвитку фахового (професійного) шкільництва з поширенням так званих бурс. Поштовхом цьому стало прийняття закону про організацію 1872 року, який санкціонував їх національну окремішність; як пишуть Л. та І. Потапюк, даним нормативом дозволялось заснування приватних шкіл, що напряму стосувалось

професійного шкільництва, якому сприяли різні українські економічні й культурно-освітні установи, товариства, що пробуджували в народі розуміння необхідності створення фахових шкіл як одного із засобів порятунку від злиднів [3, с. 8]. Поширеними були торгівельні школи, покликані до надання базових знань торгівлі у різних сферах. Позитивно, що в цей період розвивалась система позашкільної торговельної практики. Таким чином, більша кількість молоді могла визначитися зі своїми задатками до торговельно-економічної справи.

Період кінця ХІХ століття проявлявся більшою мірою в розвитку економічної освіти на рівні шкіл. Вища студія не була ще такою потужною. Для прикладу, до кінця ХІХ століття на базі Львівського національного університету імені Івана Франка діяло лише три факультети – юридичний, теологічний і філософський. З 1891 року був відкритий медичний факультет. Економічний факультет розпочав свою діяльність лише 1966 року. Проте професійне шкільництво, інституціоналізований кооперативний рух з підтримкою громадських структур беззаперечно спричинили поштовх для становлення вищої економічної освіти в Галичині та інших західноукраїнських землях.

Висновки із цього дослідження. Отже, в умовах відсутньої державної підтримки освітньої підготовки населення другої половини ХІХ – початку ХХ століття та залишаючись підневільним Австро-Угорській монархії, продемонструвало надзвичайно важливу рису самоорганізації. Діяльність «Просвіти», інших громадських товариств засвідчили існування української інтелігенції, здатної до об'єднання та поширення національної ідеології. Показово, що характерною рисою розвитку кооперативної та економічної освіти того часу були її національні засади.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заглинська Л.В. Економічна освіта в контексті інвестиційних процесів в галузі / Л.В. Заглинська, О.І. Лукомська // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2014. – Вип. 9. – С. 73-76.
2. Товканець Г.В. Педагогічний аналіз завдань вищої економічної освіти в Україні / Г.В. Товканець // Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Педагогіка. Соціальна робота / гол. ред. І.В. Козубовська. – Ужгород : Говерла, 2014. – Вип. 31. – С. 182-185.
3. Потапюк Л.М. Становлення економічної освіти на прикладі діяльності західноукраїнських громад (кінець ХІХ – початок ХХ століття) / Л.М. Потапюк, І.П. Потапюк // Економічний форум. – 2015. – № 2. – С. 5-12.
4. Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка : Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/.../Всеукраїнське_товариство_«Просвіта»_іме...
5. Левицький К. Початки розвою наших економічних інституцій : 1890–1900 / К. Левицький // Перший Український просвітнекономічний конгрес, уладжений товариством «Просвіта» у Львові в днях 1 і 2 лютого 1909. – 560 с.

6. Народні Рускі товариства у Львові // Ілюстрований народний календар Товариства «Просвіта» на рік 1900. – Ч. 23. – Кн. 1-2. – С. 198-202.
7. Зуляк І. Роль «Просвіти» у поширенні економічних знань у східній Галичині (кінець XIX–початок XX ст.) / Іван Зуляк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 19 : «Просвіта» – обєріг незалежності та соборності України / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Відп. ред. Ярослав Ісаєвич, упоряд. : Феодосій Стеблій, Володимир Пашук. – Львів, 2010. – 784 с. – С. 151-159.
8. Франко І. Народна торгівля // Зібрання творів Івана Франка : У 50-ти т. – Київ : Наукова думка, 1985. – Т. 44. – Кн. 2. – С. 284-285.
9. Мишанич О.В. Життя і творчість Августина Волошина / О.В. Мишанич. – Ужгород : ВАТ «Видавництво» «Закарпаття», 2002. – 47 с.
10. Гіптерс З.В. Роль педагога в економічній підготовці фахівця на західноукраїнських землях XIX – першої половини XX століть / З.В. Гіптерс // Педагогічні науки. – Вип. 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnik_12/V12_49.pdf.
11. Пастушенко Н. Невичерпне джерело педагогічної мудрості / Наталія Пастушенко // Педагогічна Думка. До 140-річчя з дня народження Юліяна Дзеровича. – 2011. – № 1. – С. 5-23.
12. Потіха О. Особливості взаємин Українського національно-демократичного об'єднання з економічними товариствами Західної України (1930–1935) / Оксана Потіха // Мандрівець. – 2011. – № 5. – С. 54-57.
13. Пинда Л.А. Олесницький Євген – провідник українського кооперативного і хліборобського руху Галичини другої половини XIX–поч. XX ст. / Л.А. Пинда // Історія науки і біографістика. – 2015. – № 4. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/INB_Title_2015_4_14.
14. Гіптерс З.В. Економічна освіта на західноукраїнських землях та її сподвижники (XIX–перша половина XX століть) : монографія / З.В. Гіптерс. – К. : УБС НБУ, 2011. – 347 с.